

Vaszilij Kosztyerin prózája elé

Ha misztikus hajlamaink lennének, akár szimbólumértékűnek is tekinthetnénk a tényt, hogy Valerij Lepahin, alias Vaszilij Kosztyerin éppen 70 évvel ezelőtt, március 15-én született. A sors úgy rendelkezett, hogy világra jötteinek helyszíne Oroszország, szellemi kibontakozásának földrajzi tere pedig Magyarország legyen. Vipovótól Szegedig hosszú, több mint kétezer kilométeres út vezet. A lelki-szellemi utak azonban, mint tudjuk, nem kilométerekben mérhetők. A harmincas éveinek elején járó, egy hazájától távol eső városban második otthonra találó értelmiségi a 70-es évek Magyarországon sem volt könnyű helyzetben. Igaz, e korszak „szűk levegője” közel sem fojtogatta úgy a „külső” és „belső” szabadságra vágyó fiatalembert, mint a Breznyev-korszak „érett szocializmusa”. Nagyfokú elszántság és kitartás kellett hozzá, hogy nem csak a magánéletben, de a magyar valóságban is megtalálja a helyét, s úgy tudja kamatoztatni az otthonról hozottakat, hogy azok egy más kultúra közegében is elevenen has-
sanak.

Valerij Lepahin kettős kötődése egész életpályáját meghatározza. Egyetemi oktatóként és kutatóként mindvégig az orosz kultúra ihletett tolmácsolója, irodalomtörténész, elismert ikonológus. Az eltelt évtizedek alatt tizennyolc könyve (köztük *Az orosz kultúra ikonarcúsága; Az ikon funkciói. Az ikon szerepe az egyházi, társadalmi életben és a mindennapokban; Ikon és ikonikusság*), valamint kétszáznál több tanulmánya (angol, bolgár, francia, horvát, magyar, orosz, szerb, ukrán nyelven) jelent meg.

Azt azonban csak a „beavatottak” tudják, hogy Valerij Lepahin irodalmi érzéke és érzékenysége más szinten is érvényesül: prózát és verset ír, nagyapja nevét „kölcsönvéve”, Vaszilij Kosztyerinként. A szépirodalom kínálta fiktív világban megszólaló szerző ugyanabból a szellemi bázisból merít, mely tudományos munkásságát is megalapozta. Írásaiban megelevenednek a régi korok történései, csakúgy, mint a saját, személyes élményeivel átszőtt közel-múlt.

Ez utóbbira példa az itt közölt néhány írás, egy nagyobb lélegzetű ciklus válogatott darabjai. A magyar olvasónak talán meglepő, hogy a Lenin-émlékművek különös sorsa adja e szövegek vezérmotívumát. Aki azonban valamennyire is tájékozott Oroszország 20. századi történelmében, tudja, hogy a „vezér-kultusz” mennyire formálta és deformálta a „szovjet ember” tudatát, miként ivódott bele gondolataiba és gyakorlati életébe a maga kíméletlen jelenvalóságával. Az ideológiai manipuláció legplasztikusabb megjelenítői azok a képek, festmények, szobrok és egyéb „műalkotások”, melyekkel körbevették az emberek mindennapjait, akik akarva akaratlanul is részesültek a vezér „kisugárzásából”. A politikai propaganda technikái között kiemelt szerepet kap a vizuális élményt kiváltó, ideológiai tartalmat közvetítő tárgyiasság. Nem csak a könyvek, újságok, brosrák adtak „gondolkodási kényszerzubbonyt” (A. Szolzsenyicin) a kor emberére, de a látvány ereje is hatásosnak bizonyult. Elég, ha csak a moszkvai metró különleges kivitelezésére gondolunk, ahol az állomások mozaikjai, szobrai, és egyéb díszítőelemei – a szocialista realizmus előírásainak megfelelően – e korszak szimbólumrendszerének felhasználásával, Sztálin figurája mellett több helyen is megjelenítik az „iránymutató” Lenint. „A sztálini időszak metrója először is nem közönséges közlekedési eszköz volt, hanem a kommunista jövő igazi városának tervezete. A sztálini időszakban épült metrómegállók pompás palotaszerű művészi kivitelezése csakis azzal magyarázható, hogy e

létesítményeknek az égi és a föld alatti birodalom között kellett közvetíteniük. Akkoriban egyetlen más építmény sem volt olyan remekül kivitelezve, mint a metróállomások. A sztálini éra bennük találta meg önnön lényegének konzekvens kifejeződését.”¹ A föld alá süllyesztett utópikus világ ellenpárja az a számos konkrét létesítményben, valamint épület- és emlékmű-tervben megmutatkozó városkép, mely Moszkvának, az új szovjet birodalom központjának új arculatot, ezzel együtt határozott ideológiai tartalmat is hivatott kölcsönözni. A történelmi és politikai események függvényében számos metamorfózist megélt „objektumok” közül a Megváltó Krisztus-székesegyház sorsa a legszimptomatikusabb. Az 1883-ban felszentelt templomot, melyet több évtizeden keresztül építettek a napóleoni háborúban aratott orosz győzelem emlékére, Sztálin 1931-ben felrobbantatta. Ennek helyén épült volna fel a Szovjetek Palotája, aminek a tetejére egy 100 méter magas Lenin-szobrot tervezetek. Az építkezés a II. világháború kitörése miatt megghiúsult, de a kiásott óriási alapgödör a Hruscsov-korszakban Moszkva legnagyobb szabadtéri uszodájának adott helyet. A templomot végül a kilencvenes években újjáépítették.

Nem kevésbé szimbólum-értékű a Lenin-mauzóleum története, s ezzel együtt a vezér be- és újrabalzsamozásának valós tényekre, valamint feltételezésekre és híresztelésekre alapuló históriája. Az eredetileg tölgyfából készült mauzóleumot, egy hosszú, piramisszerű építményt 1924. január 27-én, alig egy héttel Lenin halála után nyitották meg, s 1930-ra fejezték be a gránitból és labradorkőből készült, ma is álló mauzóleum építési munkálatait. „A Lenin-mauzóleum kezdettől fogva az egyiptomi piramis és a British Museum egyfajta keveréke. Lenin múmiáját a mauzóleum nevezetű piramisban tisztelik és őrzik, ugyanakkor Lenin teste a mauzóleum nevezetű múzeumban ki is van állítva. Mi több, egészen biztos, hogy a modern múzeum történetének egyik legsikeresebb kiállításáról van szó. Aki már járt Moszkvában, tudja, hogy a Vörös téren rendszerint hosszú embersorokat lehet látni, mindenki a mauzóleumba igyekszik bejutni. Az államilag szervezett kirándulások útvonala rutinszerűen ide vezet. De nem lehet csupán ezzel magyarázni a mauzóleum előtti tolongást. Lenin múmiája valamiféle búvkörrel rendelkezik, ami spontán is hat az emberekre. A kiállított, muzealizált múmia valamiképpen szakralizálódott. A muzealizáció által nem lehet maradéktalanul kiiktatni a misztériumot.”² Ily módon a test megőrzésének „misztériuma” paradox módon kapcsolja egybe a kommunista vezér halhatatlanná tételének időnként már-már horrorisztikusnak tűnő tudományos kísérleteit a királytemetések régi hagyományával, s az évszázadokra visszanyúló orosz ortodox gyakorlattal. „Leninnel kapcsolatban a politikai testhez fűződő ősi elképzelések keltek életre. A felravatalozáskor közzétett központi bizottsági kiáltvány így fogalmazta ezt meg: ‘Lenin él pártunk minden egyes tagjának lelkében. Pártunk minden egyes tagja egy darabka Leninből. Egész kommunista családunk /.../ Lenin kollektív megtestesülése.’ Tehát ahogy korábban a király a ‘corpus politicus’ megtestesülése, s teste ilyen módon halhatatlan, Lenin is az élő politikai test szimbólumaként él: ‘Dignitas non moritur’.”³

Az 1930-as évektől kezdődően a tárgyiasított vezér-kultuszban a „lenini örökség” is átértelmeződik, tudatosan erősítve az eleven Sztálin és a halott Lenin közötti különbséget. E tekintetben reprezentatívak azok a többnyire monumentális festmények, melyek valamely ki-

¹ Boris Groys: A földalatti mint utópia // *Az utópia természetrajza*. Bp., 1997. 39.

² Boris Groys: Lenin és Lincoln // *Uő. Az utópia természetrajza*. Bp., 1997. 7.

³ Sinkó Katalin: A politika rítusai: emlékműállítás, szobordöntés // *A művészet katonái. Sztálinizmus és kultúra*. Bp., 1992. 74.

vételes politikai eseményt, leginkább pártkongresszust ábrázolnak. Ezek központi figuráját, Sztálint, a fény-árnyék hatás mesteri alkalmazása révén sajátos „dicsfény” övezi, míg Lenin a „háttérben”, leginkább jellegtelen, acélszürke szobor formájában részese a nagyszabású tömegmegjelenetnek.

A városok közterein elhelyezett Lenin-emlékművek azonban különös életet élnek. Hol így, hol úgy, de kapcsolatba lépnek az eleven világgal, a hétköznapi emberével, aki nem feltétlenül esztétikai szempontból ítéli meg azokat, hanem egy ideológia, egyfajta szemléletmód közvetítőjének tekinti őket. Kultusz-szobrokként funkcionálnak, melyek a szocialista „retorikát” a tárgyiasság szintjén is reprezentálják. „Az októberi forradalom után mind Pétervárot, mind Moszkvában eltüntették vagy lerombolták a cári emlékszobrokat, s hozzákezdtek egy ’hősgaléria’ kialakításához, melyet az új univerzalizmus: a proletár internacionalizmus hőseinek szenteltek.”⁴A történelmi események viharának többnyire ezek az emlékművek is áldozatul esnek: ledöntik, átépítik, átalakítják, vagy éppen helyettesítik őket. A „hely szelleme” azonban sokáig, akár évtizedekig is kísért – más és más alakot öltve. A lecserélt, átfestett, torzóban maradt Leninek továbbra is részei annak a világnak, ahol egykor egy politikai rendszer archetipikus mintáját jelentették, mára azonban átértelmeződtek, „szakrális” jellegük végképp erejét veszítette, s váltak a rendszerváltást megelőző idők száználmasan eltorzult romjaivá.

Valerij Lepahin valós és fiktív történetei, anekdotái mögött azonban kirajzolódik e szöveg-fűzér alkotójának portréja is: egy értelmiségié, aki ifjúkorában szembesült hazája történelmének hol heroikus, hol tragikus eseményeivel, majd ezek – gyakran ambivalens – továbbélésével a jelen nemzedékének tudatában, élményeiben. A szerző megéli a mások által elbeszélte történeteket, melyek az ő sztorijai is egyben. Mind a természetes orosz közeg lírai árnyalt leírásában, a nosztalgikusan felidézett emlékekben, mind a vaskos humor és kegyetlen ironia fűszerezte, nemegyszer morbid történetekben maga az elbeszélő is jelen van, mintegy provokálva e sztorik megszületését és kibontakozását. Ezekben az írásokban a Lenin-emlékművek egy letűnt kor groteszk relikviái, melyek azonban az emberi emlékezet útvesztőiben mind a mai napig felbukkannak, s jelzésértékűek arra nézve, hogy mégsem olyan egyszerű „a múltat végképp eltörölni”.

Bagi Ibolya

⁴ Uo.